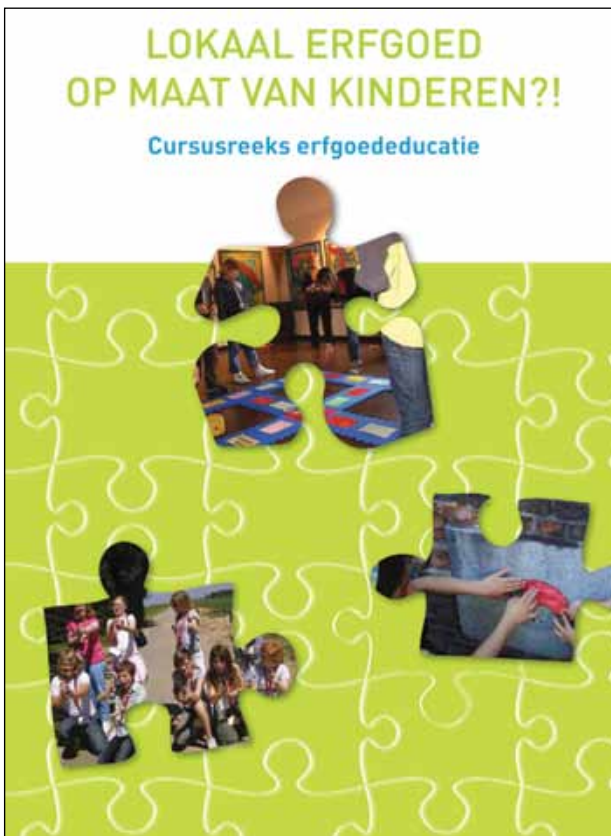

Lokaal erfgoed op maat van kinderen?!

Inleiding

Vorig jaar liep de cursusreeks ‘Lokaal erfgoed op maat van kinderen?!’ in de vijf Vlaamse provincies. Lokale erfgoedmedewerkers werden uitgenodigd om, gespreid over drie cursusavonden, kennis te maken met erfgoededucatie in het basisonderwijs. De rode draad doorheen de sessies was hoe erfgoedorganisaties in samenwerking met basisscholen een sterk educatief aanbod kunnen realiseren voor klassen uit het lager onderwijs. Hoe kunnen erfgoedorganisaties hun erfgoedschatten ontsluiten voor deze doelgroep en op welke wijze kunnen basisscholen dit aanbod doelgericht inbedden in hun

Heemkunde Vlaanderen organiseerde tussen december 2010 en december 2011 cursusreeksen erfgoededucatie in Zutendaal, Waasmunster, Kontich, Tervuren en Izegem. 92 deelnemers volgden de cursusreeks op één van de vijf locaties.

Sven De Maertelaere, de lesgever van de cursusreeks erfgoededucatie, voor de 'klas' tijdens een cursusavond in Waasmunster. Hij is lector erfgoededucatie aan de Artveldehogeschool.

onderwijsaanbod? In dit artikel wordt kort weergegeven wat er aan bod kwam in de drie sessies. We verwijzen hiervoor ook nog eens naar het artikel ‘Erfgoededucatie - De samenwerking tussen scholen en heemkundige kringen’ in *Binnenkrant* (2008, nr. 1).

Erfgoed(educatie) in het Vlaams lager onderwijs

Cultuureducatie omvat naast kunsteducatie, media-educatie en literatuureducatie ook erfgoededucatie. De vier domeinen zijn natuurlijk niet van elkaar gescheiden. Zo kan ook kunst (schilderijen, beelden, muziek, boeken, films, dans- en theaterstukken, architectuur...) beschouwd worden als een vorm van cultureel erfgoed. Toch legt elk domein enkele specifieke accenten. “Erfgoededucatie is dan elke vorm van onderwijs die uitgaat van ‘sporen in het heden uit het verleden’ en die deze inbedt in een context die op kennis berust en/of een ervaring kan teweegbrengen die naar het verleden verwijst, met andere woorden een erfgoedervaring. Met die sporen wordt zowel het materiële als immateriële erfgoed bedoeld”.¹ De laatste jaren is er vanuit het onderwijsbeleid steeds meer aandacht

voor erfgoededucatie, waarschijnlijk onder invloed van de toegenomen maatschappelijke belangstelling voor 'cultureel erfgoed' in binnen- en buitenland.

Erfgoededucatie kan een meerwaarde betekenen voor het onderwijs op voorwaarde dat het op een pedagogische en didactische wijze gekoppeld wordt aan de huidige eindtermen en leerplannen. Eindtermen zijn minimumdoelen op het vlak van kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes die de onderwijsoverheid als noodzakelijk en bereikbaar acht voor de meeste leerlingen in Vlaanderen. De eindtermen voor het lager onderwijs omschrijven dus wat leerlingen moeten kennen en kunnen op het einde van het lager onderwijs. De verschillende onderwijskoepels hebben de eindtermen hertaald in leerplannen die ook een uitdrukking zijn van hun pedagogische visie. De leerplannen van het lager onderwijs formuleren doelen per graad. Leerplandoelen zijn al wat concreter geformuleerd en zullen dus voor erfgoedorganisaties een handiger instrument zijn om hun aanbod te koppelen aan de doelen van het lager onderwijs. In elke basisschool zijn de leerplannen voor de verschillende leergebieden (Frans, lichamelijke opvoeding, muzische vorming, Nederlands, wereldoriëntatie en wiskunde) te vinden. Let wel op: er zijn toch enkele verschillen in verwachtingen op het vlak van kennis, inzichten, vaardigheden en attitudes tussen het gemeenschapsonderwijs, het stedelijk en gemeentelijk onderwijs en de katholieke basisscholen. Zo heeft bijvoorbeeld elk net een eigen periodisering van de geschiedenis in de derde graad van het lager onderwijs.

Hoewel het begrip 'cultureel erfgoed' nu ook binnensijpelt in eindtermen en leerplannen zijn er genoeg doelen binnen de verschillende leergebieden waarbij erfgoed een onmisbaar element is of een meerwaarde kan betekenen in het lesgebeuren. Met andere woorden: het is niet nodig om te wachten totdat het begrip erfgoededucatie binnengeloodst is in de doelen van het basisonderwijs om een didactisch aanbod van erfgoedorganisaties te implementeren in het onderwijsaanbod. Het gebruik van erfgoed is immers noodzakelijk of ondersteunend om tal van doelen te bereiken binnen de verschillende leergebieden en de leergebiedoverschrijdende eindtermen (ICT, leren leren en sociale vaardigheden).

Hoe kan erfgoed geïmplementeerd worden in het lager onderwijs?

Voor kinderen is het boeiend te onderzoeken hoe het materiële en immateriële erfgoed betekenisvol is voor het leven van vroeger en nu. Leerlingen moeten de kans krijgen om kennis en vaardigheden te verwerven om hun cultureel erfgoed te bestuderen, te interpreteren en in een bredere context te plaatsen. Dit kan gebeuren door erfgoed in de klas te brengen (verhalen, getuigenissen, objecten...) of een leerrijk bezoek te organiseren aan een museum, tentoonstelling, archief, monument, cultuurlandschap... Erfgoededucatie beoogt op die wijze dat leerlingen uit het lager onderwijs hun erfgoed leren kennen en inzicht krijgen op welke wijze mensen betekenis geven aan hun (cultureel) erfgoed. Erfgoed concretiseert het verleden (en het heden) en is dus als bron een onmisbaar instrument om de ontwikkeling van een historisch besef bij kinderen te stimuleren. Het is pas als je het erfgoed in je omgeving (her)kent dat er respect groeit voor het eigen erfgoed, maar ook voor het erfgoed van anderen. Soms wordt een object, een verhaal, de buurt... gebruikt als een didactisch hulpmiddel om het onderwerp van de les te illustreren. Erfgoed wordt op die manier een middel om de betrokkenheid van de leerlingen te verhogen en het leerproces te stimuleren. Zo kan bijvoorbeeld een leerkracht een monumentale gevel of een grondplan van een kasteeltuin gebruiken om op zoek te gaan naar patronen en vlakke figuren als illustratie bij een les wiskunde. Volksverhalen, culturele gebruiken... zijn een rijke inspiratiebron voor het leergebied Nederlands en/of een muzische activiteit. Afhankelijk van het gekozen object of verhaal en de context waarin je het

André Roels vertelt de deelnemers van de cursus erfgoededucatie hoe leerlingen in het Heemkundig Museum Waasmunster rondgeleid worden.

culturele erfgoed gebruikt, zal je dus andere eindtermen en leerplandoelen kunnen nastreven.

Een goed uitgewerkt erfgoedproject zal sowieso leergebiedoverschrijdend zijn. Het verschil tussen materieel en immaterieel erfgoed is binnen een educatief pakket wellicht niet-relevant. Verhalen horen bij objecten en sites en materiële objecten zijn contextloos zonder het verhaal. Erfgoedprojecten zullen dus goed aansluiten bij de eindtermen wereldoriëntatie en Nederlands, maar ook de leergebieden muzische vorming en wiskunde zullen een plaats vinden in een project. Wereldoriëntatie, taal, wiskunde, muzische vorming versmelten dan tot één geïntegreerd erfgoedproject.

Ondanks de groeiende aandacht voor erfgoededucatie binnen de samenleving en het onderwijs, is het begrip niet goed gekend in het onderwijsveld. Bovendien sluit het educatief aanbod van erfgoedorganisaties niet steeds goed aan bij de doelen van het onderwijs. De bedoeling van de lessenreeks was dan ook om bruggen te bouwen tussen het basisonderwijs en erfgoedorganisaties om samen leerlingen uit het lager onderwijs een leerrijke erfgoedervaring aan te reiken en tegelijkertijd te werken aan de leerplandoelen van het lager onderwijs.

Kinderen als doelpubliek voor een heemkundige vereniging?

Heemkundige verenigingen beheren een schat aan informatie, objecten, gebouwen, archieven... Elke heemkundige kring die een didactisch aanbod wil ontwikkelen voor leerlingen uit het basis-

onderwijs zou zich eerst moeten afvragen welk deel van de collectie men wil ontsluiten voor dit jonge publiek. De vraag die hier cruciaal is, is of de selectie die gemaakt wordt ook een waarde heeft voor die bezoekers. Vindt het erfgoed dat aangeboden wordt aansluiting bij de leef- en belevingswereld van de kinderen? Welk verhaal kan er worden verteld? Om welke reden zouden kinderen eigenlijk in contact moeten komen met dit erfgoed? Kan het aanbod gekoppeld worden aan de leerplandoelen van het onderwijs? Het lager onderwijs is bovendien een breed doelpubliek. De ene collectie kan

Speelgoed van vroeger is een goed voorbeeld van erfgoed dat aansluit bij de leefwereld van kinderen.

beter gekoppeld worden aan de eerste graad van het lager onderwijs, een andere collectie kan relatief eenvoudig worden ingebed in de derde graad. Het buitengewoon onderwijs vraagt ook een specifieke aanpak. Het is steeds nuttig om de scholen uit de omgeving vroeg te betrekken bij de ontwikkeling van het educatief aanbod om de significantie van het erfgoedaanbod voor de doelgroep snel en goed in kaart te brengen.

Een erfgoedaanbod gericht op kinderen

De leeftijd, de cognitieve ontwikkeling, de leefwereld van het kind en het inzicht hoe kinderen leren zijn belangrijke uitgangspunten bij het ontwikkelen van een educatief aanbod. In de cursus werden deze principes onder meer geïllustreerd aan de hand van de visies van Egan, Kolb en Gardner.

1. De leefwereld van het kind als uitgangspunt

Een niet-gecontesteerde opvatting is dat leerinhouden moeten aansluiten bij de wereld van het kind. Dus ook het didactisch aanbod vanuit de erfgoedsector zal dan gelinkt moeten worden aan die leefwereld. Het is niet de bedoeling dat die 'wereld' wordt opgevat als een ruimtelijk, geografisch begrip. Een dergelijke opvatting over het begrip 'wereld' is eenzijdig en slechts beperkt bruikbaar voor het onderwijsaanbod. We bedoelen zowel de belevingswereld, de ervaringswereld, de belangstellingswereld, de leefwereld... Zo is niet alles wat tot de belevingswereld van het kind behoort aanwezig

in zijn materiële wereld, en omgekeerd behoort niet alles wat aanwezig is in zijn materiële wereld tot zijn belevingswereld. Toch blijft de onmiddellijke schoolomgeving een rijke leerbron die te weinig ingezet wordt in het onderwijs. De schoolomgeving biedt zeker kansen om voor kinderen een rijk erfgoed aanbod te creëren. De maximumfactuur in het basisonderwijs stimuleert om de omgeving beter te ontsluiten als een krachtige leeromgeving. De meester en de juffrouw wonen echter niet meer altijd in de onmiddellijke omgeving van de school en daarom zijn externe lokale partners quasi een noodzaak om die omgeving te ontsluiten. Zo beheeren tal van heemkundige kringen een erfgoedcollectie die bijzonder interessant is om actief in te zetten in het onderwijs. Maar in de schoolomgeving zijn er ook tal van andere 'historische' sporen te vinden die door heemkundigen ontsloten kunnen worden. Een goede communicatie tussen basisscholen en erfgoedontsluiters in de omgeving biedt kansen aan kinderen om hun schoolomgeving te exploreren. Erfgoededucatie draagt op die manier ook bij tot het ontwikkelen van een goede relatie tussen de school en de leefgemeenschap waarin de school functioneert.

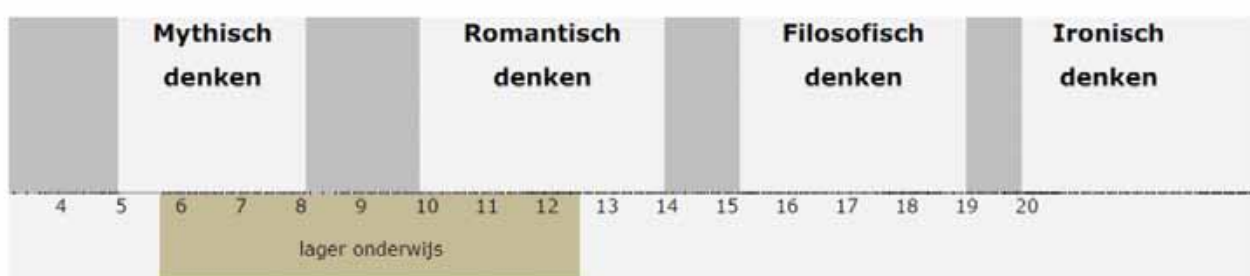
2. Kieran Egans visie op onderwijs

De onderwijskundige Kieran Egan vertrekt bij zijn onderwijsvisie vanuit het idee dat in het onderwijs meer moet worden gezocht naar aansluiting bij wat kinderen bezig houdt en hoe kinderen naar de wereld kijken. Hij onderscheidt in een mensleven vier fasen en in elke fase heeft een persoon een eigen manier om de werkelijkheid te benaderen. Onderwijs is effectief als de lesgever rekening houdt met de fase waarin de lerende zich bevindt en zijn onderwijs ent op de wijze waarop de lerende 'denkt' op dat moment. Indien we kinderen willen inwijden in wat vorige generaties ons nalieten, dan

moet je als erfgoed aanbieder rekening houden met de ontwikkelingsfase waarin de kinderen zich bevinden en het aanbod afstemmen op de wijze hoe de kinderen 'denken', hoe ze de wereld op dat moment 'benaderen'. De vier fasen – de fase van het mythische denken, het romantische denken, het filosofische denken en het ironische denken – zijn min of meer gebonden aan een bepaalde leeftijdscategorie (zie figuur). Voor het lager onderwijs zijn vooral de eerste twee fasen belangrijk.

Het mythische denken (van de oudste kleuter tot 9/10 jaar) wordt gekenmerkt door een fantasievolle benadering van de werkelijkheid. De wereld wordt nog ervaren vanuit binaire tegenstellingen. Goed-kwaad, leven-dood, vreugde-verdriet... zonder veel gevoel voor gradaties of nuanceringen. De werelden die deze jonge kinderen ontmoeten, worden ingebed in fantastische verhalen. Kinderen in de mythische denkfase vertrekken vanuit hun werkelijkheid en hun emoties.

In de romantische fase (van ongeveer 8 tot 14/15 jaar) stellen de leerlingen stilaan vast dat de wereld veel groter en complexer is dan de wereld die kan gevat worden in eenvoudige en allesomvattende mythische verklaringen. Deze groep – die ondertussen ook kan lezen en schrijven – heeft zin om de wereld te verkennen tot in het kleinste detail. Sommige kinderen drukken deze drang tot diepgaand exploreren uit door zo compleet mogelijke verzamelingen aan te leggen van zaken die hen boeien. De Panini-stickers en bepaalde grootwarenhuisketens weten goed in te spelen op deze verzamel-drang! Maar ook de collecties van heemkundige kringen spreken tot de verbeelding. Toch blijft de wereld die ze willen exploreren groot, dreigend, avontuurlijk, vreemd... Om deze wereld te veroveren identificeren sommigen kinderen zich met een 'held'. Een machtig, creatief, moedig... persoon die

De vier denkfases volgens Kieran Egan

iets betekent (of betekend heeft) voor hun wereld of de wereld die ze willen exploreren. Posters van hun held verschijnen op hun kamer, Youtube-filmpjes worden verzameld. Deze held hoeft niet steeds een bekend persoon te zijn, maar het is wel iemand die een rolmodel kan zijn voor een kind of iemand waarmee ze zich vlot kunnen identificeren. Veel educatieve pakketten spelen bewust of onbewust in op dit aspect door de kinderen te laten rondleiden door een 'fictief' – maar realistisch herkenbaar – figuur. Die figuur neemt hen mee op een ontdekkingsstocht van zijn of haar wereld.

Op een verhalende wijze kennis maken met cultureel erfgoed sluit dus goed aan bij deze doelgroep. Geen fictieve, fantastische verhalen – maar goed gekozen realistische verhalen met een attractieve invalshoek die de wereld opent zoals ze is of was. Indien je toch kiest om met een fictieve figuur te werken om bijvoorbeeld het leven in een huishouden van een rijke adellijke familie uit de 19de eeuw te ontdekken, dan creëer je een realistisch figuur die in al zijn facetten past binnen die context. Een

Het thema helden van de Erfgoeddag 2012 was een ideale insteek om kinderen uit de romantische fase aan te spreken

Door doe-opdrachten worden ook de doeners onder de kinderen aangesproken. De zaken waarbij de kinderen effectiefs moeten doen zullen ze achteraf beter onthouden.

dienstmeisje blijft in dit verhaal dan ook binnen haar rol als dienstmeisje.

In de filosofische fase zal de nadruk meer verschuiven naar het zoeken naar algemeen geldende schema's en uitspraken. Soms leidt dit tot een fase waarin de jongere een bepaalde 'ideologie' fanatiek volgt. De verworven anekdotische kennis in de romantische fase zal nu nodig zijn om de algemene schema's te toetsen en te bevragen. Complexere vraagstukken – waarbij onze erfenis uit het verleden dikwijls een sleutelement levert – zal nu in een goede onderwijssetting aan bod kunnen komen. Een ironisch denker heeft het inzicht dat de werkelijkheid niet vast te leggen is in een schema, structuur of ideologie. De ironische denker is in staat de vorige denkfases op het gepaste moment in te zetten om de wereld te exploreren.

3. Elk kind is uniek

Als een klasgroep uit het lager onderwijs op bezoek komt in een heemkundige kring, dan merk je snel dat kinderen verschillend zijn. Bepaalde verschillen zijn echter niet direct waarneembaar, maar je moet er wel rekening mee houden bij de ontwikkeling van een educatief aanbod. Zo hebben mensen verschillende talenten en niet iedereen leert op eenzelfde manier.

Op basis van de meervoudige intelligentietheorie van Howard Gardner en de leerstijlen van David Kolb kun je besluiten dat je in je educatief aanbod moet proberen tegemoet te komen aan de verschillende manieren van leren en de verschillende talenten die in een klas aanwezig zijn. Dit vraagt

naar een gevarieerd aanbod van opdrachten (doe-opdrachten, luisteropdrachten, waarnemingsopdrachten, verslaggeving...) die binnen een erfgoedomgeving leiden tot het opnemen van kennis, inzichten en vaardigheden. Dit wil niet zeggen dat elk kind aparte opdrachten moet krijgen die aansluiten bij zijn leerstijl of zijn 'intelligenties', maar wel dat alle kinderen zich aangesproken voelen om actief mee te werken en verantwoordelijkheid te nemen in de groep. Een rondleiding waar kinderen enkel moeten luisteren is dus geen goed idee, maar allemaal losse opdrachten die niet leiden tot een gemeenschappelijk leer- en evaluatiemoment evenmin.

Creëren van een krachtige leeromgeving

Een krachtige leefomgeving kan omschreven worden als een leeromgeving die elke leerling in staat stelt om op zo een efficiënt mogelijke en effectieve wijze de beoogde kennis, inzichten, vaardigheden en opvattingen te verwerven. Of je nu erfgoed in de klas brengt of met leerlingen aan de slag gaat in een erfgoedorganisatie, de minimale doelen van de activiteit moeten vast liggen. Ook houd je best rekening met enkele didactische principes:

- Kinderen zijn gemotiveerd om rond het erfgoedaanbod te werken doordat bijvoorbeeld de context aansluit bij hun leef- en belevingswereld (motivatieprincipe).
- Kinderen krijgen kansen om zelf aan de slag te gaan, worden uitgedaagd om problemen op te lossen of mogen zelf het erfgoed interpreteren en onderzoeken (activiteits- en aanschouwelijkheidsprincipe).
- Leerlingen worden uitgenodigd om nieuwe werelden te exploreren zonder dat ze het gevoel krijgen dat ze die nieuwe wereld nog niet aankunnen. De opdrachten of het verhaal mag uitdagend zijn, maar moet wel nog aansluiten bij hun mogelijkheden en hun bevattingsvermogen (geleidelijkheidsprincipe).

Het inzetten van erfgoed in het onderwijs zou dus situaties moeten creëren waarin kinderen kansen krijgen om zelf te ontdekken, al spelend te onderzoeken, te ervaren, te exploreren als basis voor inzicht en verwondering en besef van verantwoordelijkheid voor zichzelf, de anderen en de omgeving. Tegelijkertijd

leidt erfgoededucatie tot een erfgoedervaring zodat kinderen zin krijgen om erfgoed verder te ontdekken. Het didactisch aanbod van erfgoedorganisaties zal pas echt succes hebben als bovendien de doelen van de activiteit gekoppeld zijn aan de formeel uitgedrukte doelen zoals je ze leest in de eindtermen en leerplandoelen.

Wat kan er aan bod komen in het basisonderwijs in het kader van erfgoededucatie?

Erfgoededucatie is geen vak in het onderwijs. Vanuit de leerplannen wordt gevraagd om educaties zo veel mogelijk te integreren in het onderwijsaanbod. Erfgoed wordt nu regelmatig – bewust of onbewust – gebruikt in het onderwijsaanbod binnen verschillende leerdomeinen. Toch zou een specifiek didac-

Gardner: meervoudige intelligentie

Verbaal-linguïstisch intelligentie (woordknap): het vermogen om gesproken en geschreven taal te begrijpen.

Logisch-mathematisch intelligentie (rekenknap): het vermogen om logisch te denken en redeneren.

Visueel-ruimtelijk intelligentie (beeldknap): het vermogen om ruimtelijke vormen en beelden waar te nemen en te reproduceren.

Muzikaal-ritmisch intelligentie (muziekknop): het vermogen om betekenis te ontleen aan muzikale patronen, deze kunnen creëren en reproduceren.

Lichamelijk-kinethetisch intelligentie (beweegknop): het vermogen om het eigen lichaam te gebruiken en te controleren.

Interpersoonlijk intelligentie (mensknop): communicatie en inlevingsvermogen.

Intrapersoonlijk intelligentie (zelfknop): het vermogen tot zelfreflectie en zelfbewustzijn.

Naturalistisch intelligentie (natuurknop): het vermogen om verschillende natuurverschijnselen te onderscheiden en te classificeren.

Existentiële intelligentie (geloofsknop): het vermogen om na te denken over betekenis en zin van het leven.

tisch aanbod vanuit de erfgoedsector verrijkend zijn. Dit didactisch aanbod kan zowel op locatie als in de klas gebeuren.

In het volgende overzicht vind je enkele tips per graad om een educatief aanbod te ontwikkelen.

1. Eerste graad

Voor leerlingen uit de eerste graad (en de oudste kleuters) staat het 'ontdekken' en 'kennis maken met' het eigen erfgoed en erfgoed van anderen in hun leefomgeving centraal. Kennisoverdracht en inzichten in het kader van cultureel erfgoed zijn hier nog niet de prioriteit. We moeten kansen creëren zodat kinderen zich kunnen verwonderen over het erfgoedaanbod in hun leefomgeving. Kinderen krijgen impulsen om erfgoed te exploreren en te onderzoeken met al hun zintuigen. En die ervaringen mogen ze dan ook uiten in allerlei expressievormen. Deze jonge kinderen hebben nog een zeer beperkte ervaring en inzicht in de 'historische tijd'. Ze hebben nog geen begrip van jaartallen en gebeurtenissen in een 'ver' verleden. Erfgoed gerelateerd aan de vorige generaties (ouders, grootouders en ev. overgrootouders) is wel mogelijk, maar houd rekening met het feit dat kinderen hun (over)grootouders jonger zijn dan de grootouders van de ontwikkelaars van het educatief aanbod. Door verhalen uit een 'verder' verleden laten kinderen zich fantasievol meevoeren naar een voor hen ongrijpbaar verleden. Thema's die aanspreken zijn vooral die erfgoedthema's die aansluiten bij het dagelijkse leven zodat de leerlingen zich kunnen inleven vanuit hun gekende wereld (bijvoorbeeld speelgoed, kleding, familiefoto's, feesten, rituelen, school...).

De school van vroeger is ideaal om de leerlingen van de eerste graad van het lager onderwijs te bekoren.

2. Tweede graad

In de tweede graad kan er al echt gewerkt worden aan het bewust ontwikkelen van onderzoekvaardigheden zoals gericht waarnemen, interpreteren van erfgoed, eenvoudige opzoekingen... Deze doelgroep is enorm geïnteresseerd in verzamelen en bewaren. Erfgoedcollecties van heemkundige kringen zijn in dit kader interessante verzamelingen die nieuwe werelden openen. Ze zullen ook graag in gesprek gaan over de waarde van ons erfgoed, maar dan vooral op concreet niveau.

Stilaan wordt er ook bewuster gewerkt aan een ontluikend historisch tijdsbesef zodat het accent van hier/nu/bij ons kan verschuiven naar toen/daar/bij. In het derde leerjaar leren ze gebeurtenissen via de generaties plaatsen op een tijdlijn van de 20ste en 21ste eeuw. In het vierde leerjaar leren ze de eeuwenbalk en het benoemen van eeuwen. Historische sporen die ze ontmoeten kunnen ze nu dus ook in de tijd duiden.

Typische thema's in de tweede graad die aansluiten bij de collecties van heemkundige kringen zijn de stamboom, historische sporen in de gemeente, de school van toen, evoluties op het vlak van techniek, gebruiken, wonen, vervoer, landschappen... De kinderen staan ook al open voor het erfgoed dat niet onmiddellijk behoort tot hun directe leefomgeving. De realiteit van de culturele diversiteit kan benaderd worden vanuit erfgoedsporen die getuigen van immigratie of erfgoed van andere culturen die aanwezig zijn in hun leefomgeving.

Leerlingen zijn in deze fase ook geïnteresseerd in grote verhalen uit het verleden, bijvoorbeeld getuigenissen, verhalen, wapens, kleding, veldslagen... van de Eerste Wereldoorlog. Het onderwijs en erfgoedontsluiters willen al snel de oorzaken en de gevolgen duiden van die oorlog. De verhaaltjes over de 'details' zijn wel 'leuk', maar 'niet belangrijk' volgens die volwassenen. Maar voor kinderen zijn die details nu juist wel interessant, interessanter dan wat volwassenen belangrijk vinden. Langs de andere kant zal een overaanbod van details en verhalen leiden tot een desinteresse in het onderwerp. Focussen op één aspect van het onderwerp zal een vruchtbaardere leeroogst opbrengen dan als er verschillende aspecten van de Eerste Wereldoorlog oppervlakkig worden behandeld. Concreet zal het verhaal van de leefwereld van één frontsoldaat (en

die gewone soldaat is voor de kinderen heldhaftig genoeg) meer leerrendement teweeg brengen dan een overvloed aan informatie, losse details en niet te vatten cijfermateriaal van het aantal slachtoffers. Een geleidelijke opbouw van kennis, inzichten, vaardigheden en attitudes zal meer impact hebben dan jonge kinderen onmiddellijk te confronteren met historische gebeurtenissen en volwassen handelen die nog ver boven hun bevattingsvermogen liggen. Ze gaan nog minstens tot hun achttiende naar school en het onderwerp zal later nog zeker aan bod komen.

3. Derde graad

In de derde graad bouwt men verder op de tweede graad. Het verleden wordt intenser bestudeerd en de periodisering van de geschiedenis wordt aangeleerd. Erfgoed wordt nu ook gebruikt als historische bron. De leerlingen leren basisvaardigheden om op hun niveau die sporen van het verleden te onderzoeken. Erfgoededucatie kan ook een rol spelen in het kader van actief burgerschap. Erfgoed getuigt immers van de culturele diversiteit van onze samenleving in het heden en het verleden. De waar-

de van erfgoed als gemeenschapsvormend element kan nu ook geduid worden. Kinderen worden zich bewust dat zij zelf een actieve rol zullen vervullen in het erfgoedverhaal. Wat vinden zij belangrijk om te behouden en een plaats te geven in hun leven?

In de derde graad lager onderwijs blijft het zeer belangrijk dat het erfgoed niet wordt voorgeschoteld als losstaande verhalen, sites, objecten, gebruiksvoorwerpen, archieven... maar nog steeds ingebed wordt in een samenhangend en betekenisvol verhaal waardoor de leerlingen zich ook emotioneel betrokken kunnen voelen. De leerkracht of de externe partner reikt die contexten aan zodat de leerling de vaardigheid ontwikkelt om zin en betekenis te geven aan het erfgoed dat hij ontmoet.

Leerlingen in de derde graad zijn echt in staat om binnen een uitgewerkt didactisch kader onderzoek te verrichten, zelf erfgoed op te sporen in zijn omgeving, in dialoog te treden met erfgoedontsluiters over de waarde van erfgoed voor de gemeenschap, zich te verplaatsen in het leven van een kind en eventueel een volwassene in voor hen bevatbare situaties.

Samen werken aan een educatief aanbod

Een laatste item in de cursusreeks waren de tips en valkuilen bij de ontwikkeling van een educatief aanbod. Het educatief pakket kan zowel een educatief bezoek zijn aan de heemkundige kring als een wandeling in de buurt of een leskist.

Tips en valkuilen

- Breng de eigen beginsituatie goed in beeld. Start met het versterken en verder ontwikkelen van de activiteiten die al lopen.
- Tracht het aanbod goed te integreren en te verankeren in de bestaande leerdomeinen, zodat een 'erfgoedactiviteit' geen eenmalig en alleenstaand gebeuren is. Het aanbod wordt op die manier een schakel in de leerlijn van een school.
- Laat leerkrachten eens door hun bril kijken naar het erfgoedaanbod van de heemkundige kring. Ze zien soms andere didactische mogelijkheden in het kader van andere thema's/doelen die ze moeten bereiken. Neem eventueel eens contact op met een lerarenopleiding.
- Durf te focussen op deelaspecten van je aanbod. Het is echt niet nodig om alles te tonen. Nog interessanter is per doelgroep in het lager onderwijs een ander deel van de collectie te ontsluiten.
- Geef jezelf de tijd! Zonder professionele ondersteuning kan een pakket ontwikkelen zeker twee jaar duren.
- Erfgoededucatie kan overal plaats vinden. In de klas, op school, in de schoolomgeving, in een museum, op uitstap...
- Investeer in kwaliteit (schrijfplankjes, opstelling collectie, educatief materiaal, aantrekkelijke vormgeving...) voor je het aanbod definitief maakt.
- Ga op zoek naar partners. Scholen kunnen extra subsidies krijgen via CANON cultuurcel indien ze met externe partners een cultuurproject uitwerken.

Op bezoek in een heemkundige kring

Een educatief bezoek aan een heemkundige kring of een erfgoedorganisatie omvat meer dan een rondleiding in de collectie of een wandeling doorheen een erfgoedomgeving. Een bezoek omvat vier fases, nl. de *entree*, de *bagage*, het *eigen werk* en de *presenta-*

tie.² Ook als de activiteit georganiseerd wordt op de school zijn die fases aanwezig.

1. De *entree* is de eerste fase van het bezoek. De leerlingen starten hun activiteit onmiddellijk bij de aankomst. De eerste indrukken zijn enorm belangrijk. Kinderen zouden nu al geprikkeld moeten worden om op onderzoek te gaan. In deze fase worden ze ook al uitgedaagd met een probleemstelling, een uitdaging, ... zodat de leerlingen weten wat er van hen wordt verwacht.
2. In de tweede fase worden de leerlingen uitgedaagd en begeleid om antwoorden te zoeken op een probleemstelling. Daarvoor moeten ze bagage verwerven. Het is belangrijk dat de leerlingen zich competent voelen om die *bagage* te verwerven. Een didactisch pakket zou steeds moeten ontwikkeld worden voor een specifieke doelgroep, zodat het pakket zo goed mogelijk kan aansluiten bij de leefwereld van de kinderen en de verwachte aanwezige kennis, inzichten en vaardigheden. De bagage kan aangereikt worden door een gids, maar eigen onderzoek verdient ook een belangrijke plaats in deze fase. Een doordachte variatie aan opdrachten zal de leerlingen motiveren en kan ook tegemoet komen aan de individuele leerstijlen en talenten van de leerlingen. Niet alle leerlingen hoeven hetzelfde parcours te doorlopen, zo lang elke leerling maar genoeg kennis, inzichten en vaardigheden aangereikt krijgt om bij te dragen tot een oplossing voor het probleem of de uitdaging.
3. In de volgende fase krijgen de leerlingen de kans om wat ze ontdekt en geleerd hebben samen te brengen. Ze formuleren een antwoord op de probleemstelling, de uitdaging, ... Ze krijgen de kans om hun erfgoedervaring te uiten. De wijze waarop ze zicht uiten kan natuurlijk ook door een muzische expressie.
4. In de laatste fase *presenteren* de leerlingen hun resultaten. Het is ook het moment waarop de resultaten van het bezoek worden geëvalueerd. Hebben de leerlingen de beoogde doelen van het bezoek bereikt? Is de erfgoedervaring waardevol voor de leerlingen? Zijn er nog vragen?

Kinderen aan het werk in de Sint-Baafsabdij in Gent.

Stappenplan bij de ontwikkeling van een didactisch pakket

Een didactisch pakket ontwikkelen vraagt veel inspanning. Het 13-stappenplan kan worden gebruikt als een leidraad. Vraag je bij elke stap af of wat je aan het doen bent nog wel leidt tot het gewenste resultaat. Zo niet, dan moet je een of meer stappen terug.

1. Keuze van het onderwerp.

Omschrijf welk thema, onderwerp en/of tijdvak de basis zal vormen van het educatief pakket. Selecteer enkele uitdagende erfgoedobjecten/ verhalen/... die de kern zullen vormen van het didactisch pakket.

2. Keuze van de doelgroep.

Bepaal de doelgroep (bijvoorbeeld het eerste leerjaar of de derde graad van het lager onderwijs). Sluit het thema van het didactisch pakket aan bij de leefwereld van de doelgroep en de leerplandoelen van het onderwijs?

3. Doelstellingen.

Omschrijf de doelstelling van het didactisch pakket. Wat wil je dat leerlingen na de erfgoedervaring hebben geleerd? Deze doelstellingen moeten passen binnen de eindtermen en leerplandoelen van de verschillende netten en rekening houden met het bevattingsvermogen van de doelgroep.

4. Samen en alleen.

Zoek good-practice voorbeelden, bijvoorbeeld bij andere heemkundige verenigingen of andere erfgoedorganisaties. Betrek één of meerdere scholen als 'critical friends' of zelfs als een vaste partner bijvoorbeeld binnen een dynamo-project.³

5. Welke voorwerpen?

Maak een lijst van voorwerpen, teksten, gebouwen... in de erfgoedorganisatie die je voor je onderwerp wilt gebruiken. Je kunt nu al wat breder kijken dan in stap 1.

6. Ontwerp opdrachten voor het didactisch pakket.

Ontwerp bij enkele 'items' opdrachten. Zorg voor voldoende variatie zodanig dat diverse vaardigheden, 'intelligenties' en leergebieden aan bod komen.

7. Welke inleiding is daarbij nodig?

Formuleer welke voorkennis (inhoudelijk en op het vlak van vaardigheden) je verwacht bij de leerlingen. Maak eventueel een voorbereidende les waarin je genoeg bagage aanreikt zodat de leerlingen competent zijn om de opdrachten in het didactisch pakket te realiseren.

8. Is het haalbaar?

Vraag je nu af of je aan de hand van de voorbereidende les en de opdrachten tijdens de educatieve activiteiten je doelstellingen haalt. Als dit niet het geval is, dan beperk je je onderwerp, herformuleer je je doelen, bepaal je een andere doelgroep...

9. Ontwerp van de afsluitende les.

Bedenk een idee voor een afsluitende les na de educatieve activiteit. In die afsluitende les krijgen de kinderen de kans om nog eens terug te blikken op hun erfgoedervaring. Deze les kan de aangereikte leerinhouden nog eens vastzetten, synthetiseren of verdiepen.

10. Uitwerken van de ontwerpen.

Werk eerst het ontwerp voor de educatieve activiteit (stap 5 en 6) onder leiding van de heemkundige kring uit, vervolgens dat van de voor-

beredende les (stap 7 en 8) en ten slotte dat van de afsluitende les (10).

11. Voldoet het pakket aan de doelstellingen?
Nu het hele pakket klaar is ga je na of het geheel nog steeds voldoet aan de doelstellingen (stap 3).
12. Pakket samenvoegen en controle.
Voeg al het materiaal bijeen en controleer of alles aanwezig is. Je pakket is klaar om getest te worden.
13. Test het pakket uit en stuur bij waar nodig
Laat het pakket uittesten door de partnerschool. Ga achteraf na of de leerlingen de doelstellingen bereikt hebben (hebben ze bijgeleerd wat je beoogde?). Evalueer ook met de betrokken leerkrachten. Pas het pakket aan indien nodig.

Veel succes met je didactisch pakket!

Conclusie

Bezint eer ge begint! Als je als heemkundige kring een aanbod wilt ontwikkelen voor de lagere school moet je zorgen dat je aanbod aansluit bij de leerstof die de kinderen in de klas moeten leren. Een pakket moet ook aansluiten bij de leefwereld van de kinderen en moet niet schoolser dan op school zelf zijn. Op maat van de leeftijd van de kinderen werken en verschillende methodieken toepassen zijn belangrijke aandachtspunten. Zoek hulp bij het uitwerken van het pakket en laat het minimaal zeker uittesten door een lokale school.

Sven De Maertelaere

De deelnemers van de cursusreeks in Izegem krijgen uitleg over de educatieve rondleidingen in het Borstelmuseum.

Bibliografie

De Maertelaere, S., Maes, D., & Van Hoye, E. (2008, nr. 1). Erfgoededucatie – De samenwerking tussen scholen en heemkundige kringen. *Binnenkrant (bijlage ons Heem)*, 9-16.

De Troyer, V., Mols, P., & Van Genechten, H. (2005). *Erfgoed in de klas. Een handboek voor leerkrachten*. Antwerpen: Garant.

Declercq, E. (01/08/2011). Opgehaald van Haal meer uit je omgeving. Bronnen voor omgevingsonderwijs.: <http://www.omgevingsonderwijs.be/>

Egan, K. (1998). *The educated mind. How cognitive tools shape our understanding*. Chicago: the university of Chicago Press.

Van Der Auwera, S., Schramme, A., & Jeurissen, R. (2007). *Erfgoededucatie in het Vlaamse Onderwijs. Erfgoed en onderwijs in dialoog*. Brussel: Canon Cultuurcel, Kunsten en Erfgoed, VIOE.

Van Der Kooij, C. (2001). *Verleden, heden, toekomst. Geschiedenis en maatschappelijke verhoudingen en didactiek*. Groningen: Wolters-Noordhof.

Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming. (01/08/2011). *lager onderwijs eindtermen wereldoriëntatie*. Opgehaald van [onderwijs.vlaanderen.be](http://www.ond.vlaanderen.be): http://www.ond.vlaanderen.be/dvo/basisonderwijs/lager/eindtermen/wereldoriëntatie_2009.htm

- 1 Van Der Auwera S., Schramme A. en Jeurissen R., Erfgoededucatie in het Vlaamse Onderwijs. Erfgoed en onderwijs in dialoog., Canon Cultuurcel, Kunsten en Erfgoed, VIOE, Brussel, 2007, p. 27.
- 2 De Troyer, V., Mols, P., & Van Genechten, H. (2005). Erfgoed in de klas. Een handboek voor leerkrachten. Antwerpen: Garant, pp. 29. (www.hereduc.net)
- 3 Zie <http://dynamo3.canoncultuurcel.be/>

Pak de [erfgoed]zak

Praktijkvoorbeeld van een erfgoedpakket voor het lager onderwijs uitgewerkt door vrijwilligers

Een educatief aanbod hoeft niet duur te zijn en moet ook niet noodzakelijk in een museum plaatsvinden. Zo werkte de Geschied- en Heemkundige Kring Zutendaal een actieve educatieve erfgoedwandeling uit rond de landschapsgeschiedenis van de Kempense heide.

Aanpak van de zak

Ter gelegenheid van de cursusreeks 'Erfgoed in de klas' werd in de zomer van 2010 een begeleidings-traject opgestart met de Geschied- en Heemkundige Kring Zutendaal. Bedoeling was een erfgoed-aanbod uit te werken voor de lagere school. De Geschied- en Heemkundige Kring Zutendaal koos ervoor om te werken rond het landschapspanorama van Charles Wellens dat in het Bezoekerscentrum de Lieteberg hangt. Naast Heemkunde Vlaanderen en de Lieteberg werd in de loop van de rit ook de milieudienst van de gemeente Zutendaal betrokken bij het project. Na het bepalen van het onderwerp van het project (landschapspanorama van Charles Wellens om het te hebben over de landschapsgeschiedenis van de Kempense heide) en het nader verfijnen van de doelgroep (nl. derde graad lager onderwijs en dit in eerste instantie van scholen uit de dichte omgeving (kanton Genk) en bij uitbreiding scholen uit Limburg, Antwerpen en Vlaams-Brabant) werd de projectwerkgroep samengesteld. De heemkundige kring sprak hiervoor o.a. een nieuwe vrijwilliger aan, nl. een pas gepensioneerd directeur van een lagere school uit de omgeving. Voor de rest bestond de werkgroep uit de vertegenwoordigers van de projectpartners.

Vervolgens werden in een brainstorm alle mogelijke subthema's en methodieken bedacht en besproken. De relevante eindtermen werden opgezocht en werden gekoppeld aan de geopperde activiteiten. Uiteindelijk werd ervoor gekozen om een actieve educatieve erfgoedwandeling uit te werken rond de landschapsgeschiedenis van de Kempense heide en

het menselijk ingrijpen daarop (ontginning van de heide, zandwinning, woningbouw, bebossing...). Vervolgens werden relevante literatuur en vroeger onderzoek (o.a. interviews met oude inwoners van Zutendaal) verzameld en werd een mogelijke wandelroute gezocht en afgestapt. Ook over alle relevante bruikbare landschapselementen werd informatie opgezocht. Die achtergrondinformatie werd neergeschreven in een dossier om later als handleiding aan de leerkrachten mee te geven. Vervolgens werden opdrachten en doe-dingen bedacht voor tijdens de wandeling en het bezoek aan de bio-boerderij (o.a. mutsaarden samenbinden, vragen i.v.m. potstal...).

Om het kostenplaatje te beperken, was het de bedoeling dat leerkrachten de wandeling ook zelf kunnen begeleiden. Ze kunnen eventueel ook tegen vergoeding een gids aanvragen, maar dit is helemaal niet noodzakelijk. De leerlingen starten wel in de ronde zaal van de Lieteberg waar het landschapspanorama hangt, maar na 10 minuten vertrekken ze al op wandel (de Lieteberg rekent geen inkom aan voor dit korte bezoek). De opdrachten en het bijhorende materiaal (geplastificeerde kaarten en foto's, labobuisjes met grondstalen, schopje...) worden meegegeven in een rugzak. Per groepje van vijf krijgen de leerlingen een rugzak. Na het uitwerken van de eigenlijke wandeling werd ook opgelijst welke kennis en vaardigheden de leerlingen best al voordien zouden verworven hebben. De werkgroep bedacht dan verschillende mogelijkheden om de leerlingen voor te bereiden in de klas. Ook de verwerking in de klas achteraf werd uitgewerkt en neergeschreven in de handleiding voor de leerkrachten (bijv. opdracht met gebruik van mondelinge geschiedenis, grootouders onderwerpen over het onderwerp). Uiteindelijk werd niet alleen de landschapsgeschiedenis behandeld in het pakket, maar komen ook onderwerpen als schaalberekening, stafkaarten leren lezen, landbouwgeschiedenis, volksverhalen, kleine monumenten... aan bod.

De zak testen

Op dat moment was het punt gekomen om het materiaal aan een kritische geest te onderwerpen. Na een vergadering met Sven De Maertelaere werden de opdrachten lichtjes bijgestuurd en werd een korte handleiding uitgewerkt die de leerkrachten konden gebruiken tijdens de wandeling zelf. De uitgebreide handleiding bleek immers interessant te zijn als voorbereiding, maar mochten leerkrachten geen tijd vinden om die door te nemen is een korte handleiding bij de opdrachten en wandeling handig.

Dan moest het materiaal nog getest worden door de echte specialisten: de leerlingen zelf. Een klas uit Zutendaal wou wel proefkonijn spelen. Sportief als ze waren, vertrokken ze op een ochtend in het najaar van 2011 met de fiets tot aan de Lieteberg. Om 12u moesten ze terug op school zijn. De kinderen waren heel enthousiast. De activiteit was helemaal niet belerend. De kennis die ze moesten opdoen werd hen niet gewoon verteld, ze mochten de zaken zelf ontdekken en opdrachten en testjes uitvoeren: vb. grondstaaltje nemen en vergelijken met andere staaltjes om ondergrond te bepalen, het meten van een standbeeld door te vergelijken met lengte van een kind, ... Toch goed dat de wandeling getest werd, want uiteindelijk bleek de wandeling te lang om binnen het tijdsbestek te doen. Het bezoek aan de boerderij moesten ze overslaan. Plannen voor de zak

Na de paasvakantie staan er al wandelingen op het programma met het vijfde en zesde leerjaar van scholen uit Zutendaal. De wandeling zal telkens ook geëvalueerd worden en eventuele knelpunten worden dan nog aangepast. Om de wandeling bekend te maken bij de leerkrachten zal ze de komende maanden worden voorgesteld op een pedagogische studiedag van het kanton Genk. De leerkrachten mogen dan de wandeling ook persoonlijk uittesten met een gids. Nadien zal 'Pak de [erfgoed] zak' worden aangeboden aan scholen uit Limburg, Antwerpen en Vlaams-Brabant, zodat ze de uitstap kunnen inplannen voor najaar 2012.

Verschillende ideeën waarvoor in eerste instantie niet werd gekozen, zullen de komende jaren toch worden uitgewerkt door de Geschied- en Heemkundige Kring Zutendaal en het Bezoekerscentrum

Lieteberg. Zo zullen de opdrachten in de bio-boerderij, die wegens tijdsgebrek uit de wandeling moesten worden geschrapt, uitgewerkt worden tot een volwaardige activiteit voor dezelfde doelgroep. Ook plannen ze drie andere wandelingen voor dezelfde doelgroep waarbij andere landschapselementen en opdrachten aan bod komen. De ideeën die eerder voor de eerste graad van het secundair geschikt waren, zullen ook uitgewerkt worden in educatieve projecten. Ze wachten hiervoor op een lerares die binnen een jaar op pensioen zal gaan en al heeft toegezegd zich hier op te willen toeleggen.

Conclusie: 't Is in de zak?

De juiste partners en vrijwilligers zijn cruciaal in het uitwerken van een succesvol educatief project. Je kan nog zo doelgroepgericht denken en werken, het pakket effectief uittesten is essentieel om een resultaat te verkrijgen dat helemaal op maat en werkbaar is.

Voor meer informatie of ondersteuning kan u binnen Heemkunde Vlaanderen terecht bij daphne.maes@heemkunde.vlaanderen.be.

PAK DE [ERFGOED] ZAK

Met de rugzak op ontdekkingsstocht
in cultuurlandschappen